

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ АТЫНДАҒЫ ТІЛ БІЛІМІ ИНСТИТУТЫ

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ: ЭВОЛЮЦИЯСЫ, ДИНАМИКАСЫ, БОЛАШАҒЫ
(тілтанымдық, әлеуметтік тілтанымдық, әлеуметтанымдық,
саясаттанымдық аспектілер)

Алматы 2017

ӘОЖ 811.512.122
ҚБЖ 81.2 Қаз
М 44

**Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының
Ғалымдар кеңесі ұсынған (хаттама №14, 20.10.2017 ж.)**

ҚР БҒМ Ғылым комитетінің 2015-2017 жж. арналған
грантық қаржыландыру негізінде жүзеге асқан № 5045/ГФ4
«Мемлекеттік тіл: эволюциясы, динамикасы, болашағы (тілтанымдық,
элеуметтік тілтанымдық, элеуметтанымдық, саясаттанымдық аспектілер)»
жобасы аясында шықты.

Ғылыми жобаның ғылыми жетекшісі:

филология ғылымдарының кандидаты
А. ФАЗЫЛЖАНОВА

Ғылыми кеңесші:

филология ғылымдарының докторы, профессор Э. СУЛЕЙМЕНОВА

Пікір жазғандар:

филология ғылымдарының докторы, профессор Б. МОМЫНОВА,
филология ғылымдарының докторы Қ. КҮДЕРИНОВА

М Мемлекеттік тіл: эволюциясы, динамикасы, болашағы (тілтанымдық,
элеуметтік тілтанымдық, элеуметтанымдық, саясаттанымдық аспектілер):
ұжымдық монография / Н.Уәли, Р.Шойбеков, А.Фазылжанова, Г.Исаева,
Э.Өтебаева. – Алматы: Ғылым ордасы, 2017.

ISBN 978-601-7293-54-3

Қазіргі таңда тіл саясатын қоғам сұранысы мен заман талабына жауап беретіндей
ұтымды жолмен жүргізу үшін оны жүзеге асырушы орындарға, тілдің даму
заңдылықтарын, әр кезеңдегі тілдегі үдерістердің даму үрдістері мен трендтерін анықтауға,
тілдегі инновацияларды жинақтауға, тіл құралдарының ішіндегі белсенділік алғандарын
көрсетуге, тілдің дамуында әсері ұзақ не қысқа болатын факторларды саралауға арналған
тілтанушылардың, элеуметтанушылардың, саясаттанушылар мен басқа да ғалымдардың
ізденістеріне бұл еңбектің зерттеу нәтижелері пайдалы болады.

Монография тілтанушылар, элеуметтанушылар, саясаттанушылар, политтехнологтер;
орта және жоғары мектеп оқушылары, магистранттар мен докторанттар, сол сияқты
саясаткерлер мен журналистерге арналады.

© Тіл білімі институты, 2017

© «Ғылым ордасы» баспасы, 2017

АЛҒЫ СӨЗ

Соңғы 25 жыл – посткеңестік кезеңдегі Қазақстанның қоғамдық-саяси өміріндегі түбегейлі өзгерістер, қоғамдық укладтың ауысуы, қоғамдық санадағы қарқынды трансформация қазақ тілінің қызметіне әсер етпей қоймады. Қазіргі тілдік жағдаяттарға тән ортақ ерекшелік тілдегі негізгі өзгерістердің барлығына дерлігі сыртқы жаңарулардың әсерінен болатындығымен сипатталады. Қазақ тілтанушыларының ұлттық тілдегі осы үрдістерді бақылау нәтижесінде жинақтаған бай тілдік материалы соңғы 20-25 жылды қамтитын тілдің жаңа тарихын зерттеуге және қазіргі қазақ тілін эволюция жолымен дамушы феномен ретінде қарастыруға мүмкіндік тудырды. Сондықтан кеңестік тоталитарлық өткеннің барлық теріс стереотипінен ада, тәуелсіз сана мен жаңа құндылықтар бойынша өмір сүретін жаңа ұрпағы қалыптасқан тәуелсіз Қазақстанның дамуымен байланысты ұлтты бірегейлендіруші және елдің халқын тұтастырушы қуатты фактор ретіндегі мемлекеттік тілдің эволюциясы мен даму динамикасын көрсету, болашағын анықтау өзекті мәселе болып табылады.

Үш жылға жоспарланған бұл зерттеулердің нәтижесінде мемлекеттік тілдің посткеңестік кезеңдегі эволюциясы мен даму динамикасының барынша толыққанды картинасы анықталып, сонымен бірге оның болашақтағы жан-жақты қызмет етуінің тиімді моделінің жобасы ұсынылуы тиіс. Ал алынған нәтижелер мемлекеттік тіл саясатының қысқамерзімді, ұзақмерзімді басымдықтарын анықтауда, оны жүзеге асыруды ұйымдастыруда, Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі, орта, арнайы орта, жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйелерінде қазақ тілін ана тілі және шет тілі ретінде оқыту дидактикасы мен әдістемесінде, әртүрлі жас ерекшеліктеріне қарай оқыту әдіснамасында, тілшілердің, әлеуметтанушылар мен саясаттанушылардың ғылыми ізденістерінде пайдаланыла алады.

Бүгінгі күні отандық тілтанушы ғалымдар заманауи лингвистика ғылымының түрлі аспектілері мен бағыттары бойынша тілдік құбылыстар мен үдерістерді зерттеуде орасан еңбек атқарды, сол сияқты тілдік нормаларды жүйелеп, лексикографиялау бойынша да елеулі табыстарға қол жеткізіліп, қомақты тәжірибе жинақталды. Осы тәжірибені қорыту аса қажет. Себебі тіркелген зор тілдік материал тіл дамуының динамикасын, эволюциясын анықтауға мүмкіндік береді. Ал бұның өзі өз кезегінде болашақ дамудың тиімді моделін жасауға септігін тигізері сөзсіз. Сондықтан тіл саясатын қоғам сұранысы мен заман талабына жауап беретіндей ұтымды жолмен жүргізу үшін оны жүзеге асырушы орындарға, тілдің даму заңдылықтарын, әр кезеңдегі тілдегі үдерістердің даму үрдістері мен трендтерін анықтауға, тілдегі инновацияларды жинақтауға, тіл құралдарының ішіндегі белсенділік алғандарын көрсетуге, тілдің дамуында әсері ұзақ не қысқа болатын факторларды саралауға арналған тілтанушылардың, әлеуметтанушылардың, саясаттанушылар мен басқа да ғалымдардың ізденістеріне осы жобада жүргізіліп отырған зерттеу нәтижелері пайдалы болады.